

Egy erdélyi gyógyfürdő.

— Adalék Szamosújvár helyrajzához. —

Részlet a szamosújvár-kéri fürdőből.

A „kéri-fürdőtelepnek, s az erdélyi részekben — alkat-elemeit tekintve — páratlanul álló kénforrásainak ismertetése nélkül, — nem lehet megírni teljesen Szamosújvár helyrajzát!

A város határszélétől csak pár lépésnyi útszalag választja el e völgy-katlanban levő kies fekvésű fürdőhe-

lyet, — melynek bár évtizedekre visszamenő multja van, gyógyforrásainak felfedezése óta, — mégis inkább csak a reményteljes fejlődésben levő, mintsem a teljeskorúságot elért, virágzó hazai fürdők közé sorozható.

Szamosújvár határterületével földrajzi összefüggésben, népességével állandó érintkezésben lévén e szép kis fürdő- és nyaralóhely, sokkal több joggal nevezhetnők azt a város, mint a hegyen túl fekvő falusi község nevéből — annyival inkább, mert a fürdő eddigi fejlődése Szamosújvár emelkedésével, jövője pedig városunk jövőbeli népesedésével és forgalmával szoros összefüggésben áll, s kölcsönhatásukat előbb-utóbb éreztetik egymással.

A mennyiben forrásaink a szobránczi és az angol harrowgate-i vizekkel szokott, vegytartalom és gyógyhatás tekintetében, összehasonlítottatni, úgy látszik csak nagyobb pénztőke-befektetés, egy kis reklám, a téli saison berendezése, kényelmesebb lakszobák, szóval a mai balneologia ismeretes felvirágoztatási eszközeire, — de mindenesetre jól kiválogatva, — lenne szükség, hogy néhány év alatt itt egy hírneves, s országszerte ismert, virágzó és jövedelmező gyógyfürdő jöjjön létre; mely jelentékeny emeltyűje legyen a város vagyonosodása, nép- és pénzforgalmának is.

Viszont a Szamosújvár emelkedésében és előhaladásában mutatkozó nagyobb lendület tagadhatlanul fejlesztő hatást gyakorolna a fürdő látogatottságára, — mely egy modern vállalkozó kezében a jövedelmezőség és komfort minden feltételeit megnyervén, — városunkra mint egyik közeli vonzerőre, bizton támaszkodhatnék; a kirándulók is télen-nyáron szaporítván vendégeinek lajstromát, — a mennyiben, a hidegebb évszak beálltával, rendes zártkocsi közlekedés létesítenék.

Akár a tulajdonos, akár egy vele szövetkezendő részvénytársaság adja meg a nagyközönségnek, ezen előfeltételeit a fürdő felvirágoztatásának, mindkét esetben a legjobbat lehetne várni annak legközelebbi jövőjére nézve; s az itt megpendített eszmék dúsan gyümölcsözhetnének úgy maga a fürdő, mint haladó városunk javára.

Mindazáltal jelenlegi állapotában sincs látogatók hiányában a szamosújvár-kérői gyógyfürdő, hol újabb időkben a közönség nagyobb kényelmére költséges átalakítások tétettek; de nem hiába, mert nyáron át sűrűn látogatják azt nemcsak a környék, de a távolabbi országrészek lakói is. Ezek közt volt a múlt év nyarán a magyar kormány jelenlegi elnökének neje is; ki a fürdőnek szintén rendes vendége volt. Itt megjegyezzük, hogy épp a miniszterelnök: báró Bánffy Dezső nevére van az egyik gyógyforrás Bánffy-forrásnak elnevezve.

A fürdő porcellán-kádjai a legnagyobb kényelemmel vannak elrendezve jelenleg is, a források gyógyhatása szembetűnő tapasztalható bizonyos gyógyjavulatoknál; s ezenkívül a kellemes tájék is alkalmassá teszi arra, hogy környékünk e kies fekvésű pontja talán már a közeli jövőben virágzó fürdőhely legyen!

Sz. K.

A haza.

— Luszin. —

Int katona bejártam Angliát,
Némethont és a szép Hispaniát...
Elöttem minden olyan idegen,
Nyugalmamat sehol fel nem lelem.

Magamhoz így szólék: Nincs itt hazám,
Innen távozni jó lesz: gondolám!
Becseseb előttem örmények hona,
Jó őseimnek édes otthona...

S mondám: barátim Isten veletek,
Boldog vagyok: hogy haza mehetek...
E gondolatra könnyel telt szemem,
Legott repülni szárnyra kelt szívem.

Botom kezembe véve, — utazom,
Hogy lássam újból kedves otthonom.

S felejtsem el a távollét alatt
Szívszaggatásban töltött napokat.

Az idegen föld metsző kinjait,
Szorongó keblem mély fájdalmait.
A viszontlátás édes öröme,
Sovárgó lelkem' kéjjel tölti be...

Utam utolsó napján feledém
A számkivetést, melyben éltem én;
Öröm kísérte minden léptemet,
S fölvillanyozta fáradt testemet

Elöttem már a dombtető, s a fa, —
A honnan látható lakunk fala...
És im reszketni kezdtek térdeim,
Örömkönyekben usztak szemeim.

Egyszerre csak füst látszott az egen,
Megnyilott szám, s áldotta Istenem':
Tűzhelyünkről jött e füstgomolya, —
Légy üdvözölve örmények hona.

Simay Gergely.

Örményország őstörténetéből.

— A ván-i ékiratok.*) —

IV.

Mintegy négy kilométernyire keletnek a ván-i vár-
hegytől emelkedik a Zemzemdágh hegyláncz,
melynek nyugati részét Toprak-Kalehnek (földvár) neve-
zik. A Toprak-Kalehen néhány évvel ezelőtt az angolok
által rendezett ásátások ősrégi építmények maradványait
hozták felszínre, s azok között számos ipari tárgyat, job-

*) C. F. Lehmann. Das vorarmenische Reich von Van.
(Deutsche Rundschau, 1894. LXXXI. Bd.)

bára ércmunkákat, melyek különböző európai gyűjteményekbe kerültek. Legnagyobb részük a londoni British Muzeumban látható. A berlini gyűjteménybe került egyebek közt egy kis szobor. Főleg erősen aranyozott bronzból van előállítva; az arcz fehér kőből van, a nyak-ék beillesztett drága — most már kitört — kövekből készült. Berlinben vannak továbbá egy művészi kiállítású bronz trónnak részei, egy mozaik-kőpadló töredékei, ezüst és bronz karpereczek, stb. A toprak-kalehi leletekből Londonba jutott több bronz-paizs, állati alakokkal ékesítve. Az assyr domborművekből tudjuk, hogy az ily paizsokat áldozatul a templomok bejáratánál szokták felfüggeszteni. Ezeknek az áldozati paizsoknak a feliratai azt mondják, hogy „Rusas, Crimenas fia építtette ezt a templomot Chaldisnak, a világ urának.“

A Toprak-Kaleh szirttetején tehát III. Rusas idejében Chaldis istenség főtemploma állott. Ez a felséges kiállítású szentély azonban csak részét képezte a nagyszerű városi telepnek, a mely egyik Rusas nevű király alatt jött létre; tehát mindenesetre azután, hogy I. Rusas idejében Tiglat-pileser szétrombolta Tosp városát. Erről az újonnan létesített fővárosáról a ván-i birodalomnak tanúságot tesz egy nevezetes felirat, melyről Belck, a felfedezője, ezeket jelenti:

A felirat vad hegyvidéken fekszik, mintegy 23 werstnyire keletnek Ván-tól és hat werstnyire Toni keresztény falútól, melyben husz nestorianus és tíz örmény család békés egyetértésben él. Az oda vezető út Ván-tól lassanként emelkedik fel a meredek Várrák-hegy lábáig s annak keleti oldalán egy patak mentén Toni-ig, két nagy, a ván-i kertek számára a kormány által készített vizgát szomszédságában. Toni-n túl a táj nyomban vad, kopár jelleget ölt. Meredélyes lejtők s keskeny hegyszakadékok váltják fel egymást hatalmas sziklamedenczékkel. A növényzet majdnem teljesen hiányzik.

Mintegy háromnegyed órai lovaglás után előbukkan a Kesis-Gölt (papok tava), mesterséges esőviz-torlasz, a melyet szintén a ván-i kertek számára készítettek. Innen az út jobbra meredek lejtőn mintegy százötven meter-

nyire száll alá, midőn is 30—40 meternyire egy hegyzakadék fölött szembeötlik az ékirat. Különösen érdekessé teszi az a körülmény, hogy a legutóbbi időkig azon a helyen volt, a hova több mint kétezeröttszáz évvel ezelőtt illesztették, egyhangú, kietlen hegyvidéken, a hol soha nem volt s nem is lehet emberi telep, rendkívül meredek hegyoldal közepén, a hova a feljutás is felette nehéz.

Mintegy négy évvel ezelőtt a környék lakószai, nagy kincseket sejtven mögötte, kiemelték talapzatáról a nehéz feliratos követ s aztán a talapzatot magát is körülbelül négy láb hosszúságú és szélességű s másfél láb vastagságú sziklatömböt — néhány lépésnyire eltávolították eredeti helyétől, úgy hogy most egymás mellett fekszik mind a két kő. Alkalmasint ez alkalommal letört s a szakadékba esett a feliratos kőnek hiányzó felső része, — a melyet mindeddig nem sikerült megtalálni. Ez idő szerint csak a megmaradt részen levő felirat másolata áll rendelkezésünkre.

Belcknek a lelhelyről való pontos adatai alapján eme hiány daczára sikerült felderíteni a nevezetes emlék tartalmának lényegét. „Ha ez az emlék — így végzi leírását Belck — nem képezett határkövet, úgy bizonyára az ősrégi időkben előállított Kesis-Göllre kellett vonatkoznia, legalább a lelhely ezt teszi leginkább valószínűvé.“ Ez a feltevés teljes igazolást nyert. A feliratból azonban sokkal bővebb s fontosabb értesüléseket is meríthetünk.

Ezen a gyakran ismétlődő mondaton kívül: „Rusas szól,“ a mely semmi kételyt nem hagy fenn az iránt, hogy az e nevet viselő ván-i királyok egyikének okirátával van dolgunk, az assyr emlékekről ismeretes különböző jegyek előfordulása nyilvánvalóvá tette, hogy a felirat vizi építkezésekről s folyómeder szabályozásról beszél. Sőt egy folyónak a nevééről, Alaisról is említés történik. Feltűnő gyakran fordul továbbá elő a „Rusachina“ (Rusas városa vagy városai) szó s végül különösen említésreméltó, hogy szőlők, ligetek és kertek ültetéséről is megemlékezés történik. Önkénynt folyt mindezekből a következtetés, hogy a Kesis-Göll vízmedenczének rendelte-

tése volt, reservoir gyanánt szolgálni a Rusas által építetett kerti város számára. Mert Rusas városa nem feködhetett a Kesis-Göll kietlen környezetében, s másfelöl a Kesis-Göllnél levő felirat ismételve megemlítvén Rusas városát, okvetlenül vonatkozásnak kellett lennie a vízmedenceze és a város között. Hogy eme városnak részét képezte a III. Rusas által építetett templom, már eleve fel lehetett tenni. Ebben az esetben a kerti ültetvények, melyekről a felirat említést tesz, Toprak-Kalehtől délre feküdtek épen ugy, mint a régibb kerti város is, melyet a Mennas-csatorna öntözött, déli irányban a ván-i várhegytől terült el.

Ha a topographiai viszonyok is olyanok, hogy a Kesis-Göllből kifolyó víz a Toprak-aKleh tövénél fekvő kerteket csakugyan öntözhetette, ugy majdnem teljes bizonyossággá válik az a feltevés, hogy a feliratban említett „Rusaisue« (Rusas tava) nem más, mint a Kesis-Göll, s a Toprak-Kelehen levő épület-maradványok a „Rusachina“-hoz, Rusas városához tartozó templom részei.

Belck adatai szerint pedig nemcsak az kétségtelen, hogy a Kesis-Göll lefolyásának szükségképen érintenie kellett a Toprak-Kalehtől délnek fekvő sikot, hanem az is kiviláglik, hogy ha ezen a sikon bármi okból ültetvények létesítését határozták el, ugy gondoskodni kellett új öntöző müről is; mert a Semiramis-Mennas csatornát nem lehetett egyszerűen Toprak-Kaleh felé meghosszabbítani, minthogy az utóbbi hely jóval magasabban fekszik a ván-i várhegy déli tövénél létezett régibb kerti városnál. Ebből a célból szükséges lett volna a csatornának legalább is már Ischanikom-tól kezdve kisebb eséssel egészen más irányt adni, s még így is sokkal inkább bejutottak volna a hegyi szakadékok közé, a mint, különösen Artamidnál különben is történt. Evvel az óriási munkával szemben majdnem gyermekjátéknak tünik fel a Kesis-Göll-vezeték létesítése s Rusas királynak okvetlenül ezt a könnyebb, gyorsabban megvalósítható s jutányosabb módozatot kellett választania. Ezek a körülmények egyetlen más irányra sem találhattak egészen, el is tekintve az ékirat tanuságtételétől.

Mindezeket a feltevéseket teljesen megerősítették Sester mérnöknek a helyszínén tett topographiai vizsgálatai. Sester gyalog bejárta a Kesis-Göll egész lefolyási útját s úgy találta, hogy az tényleg a Toprak-Kaleh töveig, sőt azon is túl terjed. Másfél órányira Toprak-Kaleh föltött (vagyis attól keletnek) a lefolyás (a perzsa vízvezetékekhez hasonlóan) földalatti csatornába vezet, melyek a Toprak-Kaleh lábánál fekvő mai Ván kerti városhoz jutnak. A Kesis-Gölltől eme pontig terjedő vonalon a lefolyást jobbról öt, balról két kisebb-nagyobb patak erősíti meg, a melyek mindenkének a Várak Daghon van a forrása. A forró nyári évszakban a Kesis-Göll maga mindig teljesen kiszárad.

Sester tudósításából az is kitűnik, hogy ama csatornák egyike, melyeket a Kesis-Göll kifolyása táplál, még manapság is Toprak-Kaleh körül egész Ván-Kalehig (vagyis a várerődig) foly, és pedig nem földalatti, hanem nyílt mederben. Ez a csatornameder minden valószínűség szerint azonos annak a már említettük folyócskának az ágyával, mely a Toprak-Kaleh tövénél elvonulva a Ván-tóba szakadt s a Rusas király ékiratában Alais nevet visel.

— A befejező közlemény jövő fizetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Az örmény konyha kézikönyve.

II. Dáktákhálvá¹⁾ vagy menyasszonyi pogácsa.

Vegy egy fertály²⁾ mézet és egy félfertály vaját; olvaszd fel a vaját és tégygy belé annyi lisztet, mennyit fölvesz. (Arról, hogy elegendő lisztet tettél-e a vajba, a következő kísérlet tesz bizonyossá: tégy egy darabkát ezen vajba kevert lisztből itatos papirba és nyomd össze ujjaid között; ha a papir nem vajjas, elegendő lisztet tet-

¹⁾ Hálvá, helvá: édesség, csemege; dák: meleg, dákták: melegen; dáktákhálvá: tűzön készült édesség. Menyekző alkalmával készül, azért magyar neve: menyasszonyi pogácsa.

²⁾ Egy negyed kupa.

tél a lábosa). Ezen vajas-lisztet tűznél addig keverd, míg pirulni kezd; most tedd belé a gyenge-meleg fertály mézet, de folytonosan keverd, különben megcsomosodik. A mézzel is sokáig kell dörzsölni a tűzön és vigyázni, hogy a liszt ki ne váljék és csomok ne képződjenek. Mikor már elég piros, adj hozzá husz krajczárt érő, meghámozott és hosszúkás darabokra felszeletelt mandolát. Folytonos keverés közt hagyd még egy kis ideig a tűzön; de keverd, különben oda ég a láboshoz. Most keless be egy kásztrolt vajjal, hintesd be apró czukorporral és tedd a tésztát a kásztrolba; azután tégy egy darabpírt a kásztrolra és nyomd le jól a tésztát, hogy álljon össze. Ha kihült, borítsd ki egy tányérra.

Álexa Tódorné-Kepri Anna.

Magyar király-hymnusz.

Szövege és zenéje: Krizsa Péter től.

Andante maestoso

Tenor

1. Áldd meg Is-ten ki-rá-lyu-rát, a mi sze-re-
 2. Bol-ko-git-sa ha-ránk né-jét, ö-se-ink nek

Bassus

telt a tyúrk-at, ha-tal-má-ban bolcs-segíjél; oh áldd meg hosa
 ö-rök-sé-get, s há-ra fénye, di-vo-sé-ge, ra-gyogjon ö-

sül-i-let-tel!
 rök-i-dők-re.

p dolce

Le-gyen so-ká-meg-re-zé-re,
 Nagy-Is-ten hall-gasd meg i-mánk

ör-an-gya-la, búzke-sé-ge: hű-né-pe-nek
 mit hoz-aid küld-magyar-ha-ránk: so-ká, hoz-szú

f

büszkesége
magyarháriánk

a ma-gyarnak, a kik ör-te-él-nek, hal-mak,
 é-re-ken-át, tartod meg nekünk a jó ki-rá-lyt!

A „király-hymnus“ örményül.

Ásztvász orhne zmjér thákávor,
Zmjér szírun hájr bészágávor,
Deruthján mecs mjédz imászdov
Orhnjá ézná jérgájn gjánkhov.

Jéresángézhéne zhájrenikh
Náchnjácz zsáránkutjun, rámg;
Dáné phájle misd djévágán
Éllá párkhé hávérzságán.

Árásnorte mjér bárdzánkhé,
Hérésdágé, zmádsár ázké,
Ézmiámidé, ter sád dári --
Tá ir hámár merni-g'ábrl.

Ásztvász zághácsánész lésze,
Incs mádsár hájrenikh chávre
Khezi mod; báhjá zághuor
Jérgán adén zlav thákávor.

Örményre fordította: Szorgott Kriszta.

A mi örményeink.

Nemzetiségi bajaink sivár pusztaságában ime egy jóleső, kis oázis, melyen szemünk nyugodva megpihenhet; egy nép, melynek külön aspirációi, vágyai nincsenek; mely nyelvben, érületben, szokásban és nemzeti jellegben a magyarral egészen egybeforrt. Egy nép, mely a többi nemzetiségeknek követendő példát adott arra, hogy a magyar földnek, mely őket kebelén táplálja, mivel tartoznak. Megérdemli tehát, hogy érdeklődésünk-ből, figyelmünk-ből juttassunk neki is egy parányit.

Jó Apaffi Mihály uram országlási tényeiből alighanem az volt Erdélyre s a kapcsolt részekre nézve a leg-hasznosabb, hogy e sokat szenvedett, moldvai fejedelmektől kiszarolt, török, tatár csordák elől menekülő, maroknyi kis népnek (3000 család) menedéket adva, 200 évvel ezelőtt Erdélybe letelepítette.

Az ásszimilálódásra, a polgárosultságra kitünően rátermett nép nyomán lendületet vett csakhamar a kereskedelem, terjed ennek kapcsán a jólét és vagyonosodás. Alapját rakva ma is virágzó, két szabad királyi város-

nak: Szamosújvárnak és Erzsébetvárosnak, s két nagy helységnek: Gyergyó-Szent-Miklósnak és Szépviznek — mint megannyi köpüből rajokat bocsátottak egész Erdélybe. Ha nem forgácsolják szét erejüket, ha nem szélednek el Magyarország keleti megyéibe, majd az alföldre, a Bánságba, sőt még a felvidékre is, hanem kompakt tömegekben Erdélyben érvényesítik azt a jótékony hatást, mit ők a polgári társadalomra mindenkor gyakoroltak: hazánk e veszélyeztetett pontjain a magyarság ügyének is több szolgálatot tehettek volna.

Volt idő, különösen a 18-ik század második s a 19-iknek első évtizedeiben, midőn kezükben tartották, még a bányászatot sem véve ki, Erdély kereskedelmének, forgalmának, üzleti vállalkozásainak az összes szárait, kezdve a székelyföldről — nyugatnak le, egész Nagyváradig és Aradig.

Mint magyar érzelmű nép, a szabadságharc alatt és után nagy veszteségeket szenvedett. Két virágzó telepét, Szamosújvárt és Erzsébetvárost megsarczolta az ellenség: feldulta boltjait, tárházait vandál módra kirabolták. Az abszolutizmus megfosztotta őket — mint kegyvesztetteket — eddig élvezett régi kiváltságaiktól. 1867-ben hangya-szorgalommal elülről kedték bár újra, de régi jelentőségükre szert nem tehettek többé. Ujabb időben, hódolva a magyar társadalomban felkapott divatnak, az ország mérhetetlen nagy kárára, otthagya a polgári foglalkozást, a tudományos pályán, a hivatalok büróiban keresnek ők is boldogulást.

Az erdélyi városok, sőt még Nagyvárad, Arad, Temesvár utczáin is, ha középtermetű, vallás férfit látsz, nyájas olvasóm, ki olajbarna arczával, koromfekete hajával a keleti tyrust első tekintetre is elárulja; kinek, bár sietős az útja, de azért jobbra, balra fürkészve tekint; ha társaságban vagy s azt látod, hogy embered helyén feszengve ül; hogy, mint a kinek hirtelen új ötlete, gondolata támadt, beszédközben is gyakran homlokához kap, halántékán a haját simogatja; ki közügyekről veled szívesen szóba áll: bátran megkérdezheted, uraságod nem örmény ember-e? Bálók alkalmával, ha barna szépség

ötlik szemedbe, ki mély tűzű, nagy fekete szemeivel, szelid, gyermekded arczával, naivan mosolygó ajkaival egészen elbűvöl: biztos lehetsz benne, hogy örmény nőt láttál.

Vámbéry, a keleti népek és viszonyok alapos ismerője így jellemzi az örményt: „Ha bezárod, ugymond, a zsidót, szerbet, görögöt, angolt, yankét s a világ összes számító népét az örménnyel együtt egy szobába, hogy börszót játszanak: félóra múlva minden értékpapír és pénz az ő zsebébe vándorol.“ Ugyancsak ő az örmények szellemi képességeiről, erkölcsi tulajdonairól is igen elismerően nyilatkozik; első helyre teszi kelet összes népei között s megjelöli, mint olyat, melyre Ázsia civilizációjának nagy munkájában elsőrendű szerep vár.

Hazai nemzetiségeink közül, még a németet sem véve ki, a modern értelemben vett civilizációra, munkára és polgári foglalkozásra egy sem oly rátermett, mint az örmény. A polgári erények: a kitartó munka, a takarékoság, a közügyek iránt egész az áldozatkészségig terjedő meleg érdeklődés — bőven megvannak nála. Ott van mindenütt, hol közérdekben tenni, propagandát csinálni, agitálni kell. Polgári és demokrata érzelmeit, szokásait még akkor sem vetkőzi le, ha magas állásban van, ha előkelő hivatalt visel. Családi életet él a szó legszorosabb értelmében; nejét gyöngéden szereti, gyermekét kitűnően és jól neveli. Ha mindehhez hozzáveszszük még azt is, hogy nála a vallás nem külső forma, hanem belső meggyőződés, hogy embertársai iránt melegen érez, hogy filantrop és emberszerető: elmondtuk körülbelül mindazt, mit számlájának javára lehetne irni. Hibája, szangvinikus vérmérsékleténél fogva az indulatosság, a hirtelen cselekedet, hogy közélet nem ismer, hogy a szerencse napjaiban hamar elbizakodik, sőt dicsekszik, a megpróbáltatások idejében pedig könnyen elesügged, kétségbeesik. E lelki állapot azonban nem sokáig tart nála, mert mint a földhöz vágott labda — felszökik, talpra áll megint.

E faj a régi keleti népekkel, az assyrok-, babyloniaiak-, perzsákkal és médekkel egy idős; Örményországban az

Ararát tövében, az Eufrat vize forrásainál, az Árász és Kur folyók között ősi tisztaságában maig is feltalálható, ezen árja eredetű történeti népnek a sarjadéka. Ősünk Hájk vala, kiről az örmény monda azt regéli, hogy Nimródot, a bibliából is jól ismert babylóni hőst, ki az örmény felföldre is ki akarta terjeszteni hatalmát, nyílt csatában nyilazva lelőtte. Hájk azt a szerepet játssza az örményeknél, mint nálunk Árpád, azaz honszerző, honalapító. Róla nevezik az örmények hájk-nak magukat; fiáról Árménágról maradt fenn az árméniai, az örmény név. Utódai közül: seregekkel egymagában is megküzdő, óriás erejű Vákákên említendő, ki Dárius Hystaspes perzsa királynak Örményország meghódítására kiküldött hadseregét diadalmasan visszaverte. Macedoni Nagy Sándor, a többi előázsiai országokkal együtt Örményországot is meghódította.

Nagy Sándor világbirodalmának szétesése után Árság alkotta újra az országot; utódai árságuni név alatt ismertesek. Ezek közül Tigránesz a legnevezetesebb, ki miként Nabukodonozor, vagy Cyrusz, egykor egész Elő-Ázsia fölött uralkodott, s kit a meghódított népek, királyok királyának neveztek. Veje, Mithridatesz, pontuszi király révén harczba keveredett a rómaiakkal. Nagy- és Kis-Örményország határán, midőn megpillantotta Tigránesz, a szép rendben feléje közeledő római hadoszlopokat, elbizakodva így szólt kíséretéhez: „Követségnek sok, hadseregnek kevés.“ Ez a kis hadsereg, no meg Luculus hadvezéri talentuma verte pocsékká a 200,000 főből álló, óriási örmény hadsereget. Megemlítendő még Nagy-Konstantin kortársa, Tiridátesz, kinek uralkodása alatt az örmények a keresztény hitre tértek. Világosító-Szent-Gergely volt az az apostoli buzgalmú férfiú, ki előbb a királyt, utóbb pedig az egész örmény nemzetet a keresztény hitre térítette. A nemzet pátronusaként maig is tiszteli őt az örmény nép. A szásszanida perzsák az ötödik század elején véget vetettek Örményország függetlenségének.

A Mámigon-nemzetség volt az, mely szervezte és harczba vitte a perzsa elnyomók ellen az egész országot; 12 évig, 414—426-ig tartott a szabadságért és kereszt-

tény vallásért vivott harcz. Önfeláldozó, hősi jelenetekben oly gazdag, hogy valóságos éposz; mását kevés nép történetében lehet feltalálni. Az idősb testvér Vártán, nemzeti vértanúként 20,000-ed magával elesett bár az öldöklő harczban, de öcsse Váhán végre is kivivta az ország függetlenségét. Róla jegyezte fel az örmény történelem, hogy egy alkalommal Jerizá falu mellett 300-ad magával egy 6000 főből álló perzsa hadsereget megszalasztott. Utódai, a mágigonok 4 századon át uralkodtak a szabad, független ország fölött, míg az arabok a 9-ik század elején azt el nem foglalták.

Félszázadig tartó elnyomatás után egyszer és utoljára kivívták az örmények függetlenségüket; e független rész azonban csak Kis-Örményországra szorítkozott; sokkal kisebb és jelentéktelenebb arra, hogy a mohamedán népek ostromának sokáig ellenállhatott volna. A keresztetes háborúk idejében, míg az európai fejedelmekkel szövetségben lehettek, még jól ment minden; később azonban, mint egyedüli keresztény állam azon a vidéken — szeldzsuk, török, tatár népek zsákmánya lett 1300-ban. Utolsó nemzeti királyuk V-ik Leó, számkivetetten Párizsban halt meg 1319-ben.

Ettől az időtől kezdődik az örmény népvándorlás a világ mind a négy tájéka felé. Ekkor vált ki az anyaországból az a kis csapat is, mely előbb a Krimfélszigeten, utóbb Bessarábiában, Havasalföldön, Moldvában telepedett meg s mely végre hazánkban, Erdélyben talált nyugalmas otthonra.

E szabadságszerető, nem hétköznapi szellemi és erkölcsi tulajdonok fölött rendelkező, polgárosult, munkás nép, mely nem egy író, államférfit, Kiss Ernő és Lázár Vilmos tábornokokban pedig két vértanút is adott a magyar hazánk, megérdemli, hogy viszontagsággal teljes multjának emlékein... néha így elmerengjünk.

(»Magyar Ujság«)

Donszki Lukács.

A magyar-örmény nemes családok czímerlevelei.

Közzéteszi: dr. Temesváry János.

XXI.

Novák család.

E nemes család czímerszerzői Novák Kristóf, Jakab, Márton és Emánuel fivérek,¹⁾ szamosújvári örmény kereskedők voltak, kiket Mária Terézia királynő Bécsben 1753. július 30-án kelt czímerlevelével a hazai kereskedelem előmozdítása körül szerzett érdemeiknek megjutalmazására összes hozzátartozóikkal u. m. Kristóf Máriával, Novák Kristófnak, — Ötves Annával, Novák Jakabnak, — Tódor Ilonával, Novák Mártonnak, — és Dániel Annával, Novák Emanuelnek hitestársával s mind a négy czímerszerző fivér valamennyi mindkét nembeli törvényes utódjaival együtt nemesi rangra emelt. E czímerlevél szövege a következő:

Nos Maria Theresia etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, Quod cum rediviva Maiorum Nostrorum Exempla Nobis praeluceant imitanda, quanta videlicet illi cura et sollicitudine subiectos sibi Populos rexerint, quantoque benignitatis Testimonio, de fide et constantia probatos fuerint prosecuti, Nos etiam eorum vestigiis insistentes, ad id Nostras intendimus curas, ut ii, qui ad umbras alarum Nostrarum confugient, suavi munificentiae Nostrae ubertate consolentur, nemoque fidelium ac utilium subditorum Nostrorum a scabello Maiestatis Nostrae inconsolatus discedat, eo semper connisae, ut benignitate Nostra plures

¹⁾ A czímerszerző négy Novák fivérnek a királynőhöz intézett és az országos levéltárban őrzött 1753-ik évi levele megismertet bennünket egyszersmind a czímerszerzők atyjának és a hazai magyar-örmény Novák családnak őseivel, Novák Jakabbal is, ki ősi hitének megóvása végett elhagyva Oláhországot, előbbi lakhelyét, hazánkba költözött. A levél ide vonatkozólag így hangzik: »Patria nostra, seu nativo solo, Valachia conservandae orthodoxae religionis causa cum patre nostro Jacobo quondam Novák, non ultimae sua aetate conditionis negotiatore extorres facti...«

etiam excitati curas, et studia ad fidei, fidelitatisque ac servitiorum Principi, Patriaeque debitorum exercitium convertant; Ideoque cum ad nullorum Fidelium Nostrorum intercessionem Nostrae propterea humillime factam Maiestati, tum vero attentis, et benigne consideratis fidelitate, fidelibusque servitiis Fidelium Nostrorum Christophori, Iacobi, Martini et Manuelis Novák, Quaestorum Armenorum, in haereditario Nostro Transylvaniae Principatu, Privilegiati Oppidi Armenopolis Civium, et Incolarum, quae Ipsi Nobis, Augustaeque Domui Nostrae pro status sui ratione fideliter, et constanter summisque conatibus exhibuerunt, ac impenderunt, quibus haud abludentes inposterum etiam sollicitudines ipsos exhibituros ac impensuros non ambigimus; eosdem igitur quatuor Fratres Christophorum, cum Maria Kristóf, Iacobum cum Anna Ötves, Martinum cum Helena Tódor et Manuelem Novák cum Anna Dániel, sic nuncupatis coniugibus suis, eorumque Liberos iam natos ac deinceps Divina ex benedictione nascituros, Haeredes item, ac Posteros utriusque sexus universos, ex gratia speciali deque supremae Caesareo-Regiae et Principalis Nostrae potestatis plenitudine e statu ignobili clementer eximendo in coetum et numerum verorum, ac indubitatorum dicti Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum, et Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobilium duximus annumerandos, cooptandos et adscribendos, annuentes et ex certa scientia Nostra, animoque deliberato concedentes, ut vos a modo inposterum futuris et perpetuis semper temporibus omnibus iis Gratiis, Honoribus, Praerogativis, Privilegiis et Immunitatibus, quibus caeteri veri et indubitati dicti Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, necnon Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum, et Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobiles natura, iure, vel antiqua consuetudine usi sunt, et gavisi, utunturque et gaudent, uti, frui et gaudere possitis, ac valeatis, Haeredesque et posteri Vestri utriusque sexus universi valeant, atque possint. In cuius quidem Nostrae

erga Vos declaratae benignitatis Signum veraeque et indubitatae Nobilitatis Testimonium haec Arma, seu Nobilitatis Insignia: Scutum videlicet militare in duas aequales areas horizontaliter sectum, in quarum inferiore coelestini coloris area super monticulum triugem candida columba erecte stare, rostroque ramulum virentem tenere; in superiore vero rubro bilanx argentea ab aurea cruce pendere conspicuntur; supra scutum galea militaris clausa est posita, quam Diadema Regium gemmis, atque unionibus decenter redimitum contegit, huicque columba scutariae similis pariter ramulum ore sursum tenens pedibus insistit;

Novák cs. czimere.

E conis porro galeae laciniae sive lemnisci diversi coloris ab utraque parte defluentes oras, sive margines scuti pulcherrime ambiunt et exornant, prout haec omnia in Capite, sive principio Litterarum praesentium industria Pictoris manus lucidius expressit, oculisque intuentium clarius usurpanda exhibuit, Eisdem Christophoro, Iacobo, Martino et Manuelli Novák praefatisque coniugibus eorum, nec non Liberis, Haeredibusque, ac Posteris utriusque sexus universis benigne danda duximus et conferenda, decernentes et ex certa Nostra scientia, animoque deliberato concedentes, ut Vos a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus eadem Arma, seu Nobilitatis Insignia, more aliorum verorum, et indubitatorum dicti Principatus Nostri Transylvaniae, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum et Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobilium sub iisdem iuribus, praerogativis, et Immunitatibus, quibus illi natura, iure vel antiqua consuetudine usi sunt, et gavis, utunturque et gaudent, ubique in proeliis, certaminibus, pugnis, hastiludiis, torneamentis ac aliis quibusvis exercitiis Militaribus, et Nobilitaribus, nec non Sigillis, velis, cortinis, aulacis, annulis, vexillis, clypeis, tentoriis, domibus et sepulchris, generaliter in quarumlibet

rerum, et expeditionum generibus, sub merae, verae, sinceræ, et indubitatae Nobilitatis iure et titulo, quo eos insignitos et ornatos ab omnibus cuiuscunque status, gradus, conditionis, honoris, dignitatis et præeminentiæ sint, dici, nominari, haberi et reputari volumus, et iubemus, ferre ac gestare iisque in ævum uti, frui et gaudere possitis ac valeatis, Haeredesque et Posterī Vestri utriusque sexus universi valeant, atque possint. Imo Nobilitamus, annumeramus, cooptamus, et adscribimus, damus item, et conferimus, annuimusque et decernimus harum Nostrarum Maioris et Aulici Sigilli Nostri impendentis munimine roboratarum vigore et Testimonio Litterarum mediante. Datum in Civitate Nostra Vienna Austriae, die trigesima Mensis Iulii, Anno Domini Millesimo Septingentesimo quinquagesimo tertio, Regnorum vero Nostrorum decimo tertio.

Maria Theresia m. pr.

Comes Ladislaus Gyulaffy L. B. de Rátóth. m. pr.

Ioséphus Kozma de K. Szent-Lélek. m. pr.¹⁾

A nemes Novák család czímere tehát a következő: a vágott pajzs felső vörös mezejében arany keresztről függő s egyensúlyban álló ezüst mérleg diszlik; az alsó kék mezőben pedig zöld hármashalmon ágaskodó és jobbra néző fehér galamb csőrében zöld galyat tart. Sisakdisz a czímerképpel azonos, csőrében zöld galyat tartó, fehér galamb. A foszladékok színe határozottan nincs adva.²⁾ Novák Kámill gyulai kir. törvényszéki elnök érdemei a nemes Novák család által képviselt ágát 1887. október 15-én a »szentmiklósi« előnév használatához is juttatták.

---

¹⁾ Aradmegye 1834-ik évi közgyűlési jegyzőkönyvének 289. száma alatt található másolatából.

²⁾ Míg Nagy I. i. m. e családot czímerével együtt mellőzi, addig Siebmacher I. i. m. IV. köt. 456. l. a czímerleírason kívül túlbuzgóságában még a foszladékok színéről is (jobbról: kék-arany. balról: vörös-ezüst) regél.

Patrubán család.

E magyar-örmény nemes család czímerszerzője Patrubán Márton Márk, erzsébetvárosi tanácsos volt, kit Mária Terézia királynő Bécsben 1758. december 12-én kelt czímerlevelével a hazai kereskedelem előmozdítása körül szerzett bokros érdemeinek megjutalmazására és az épen akkor duló hétéves háború költségeinek fedezésére a kincstárba önkényt beszolgáltatót nagyobb pénzösszeg hálás viszonzásául összes hozzátartozóival: nejevel, Verzár Margittal és ettől született fiaival u. m. Lukácssal, Istvánnal, az erdélyi udvari kancellaria hivatalnokával, — Antallal, a római „de propaganda fide“ről nevezett papnevelő intézet növendékével — és Mártonnal, nem különben Mária és Anna leányaival, végül valamennyi mindkét nembeli törvényes ivadékaival együtt, nemesi rangra emelt. Az említett, erre vonatkozó czímerlevél így hangzik:

Nos Maria Theresia etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod cum Nos in exercendis Liberalitatis et Munificentiae operibus eorum potissimum habere rationem soleamus, qui studiis non sibi tantum proficuis, verum Publico etiam promovendo commodo utilibus operam dare atque ita sobrie vigilando, et honeste agendo, quibus mediis ipsa quoque Fidelitas declarari, sustinerique amat, de Nobis benemereri consuevissent, ideo cum ad nonnullorum Fidelium nostrorum demissam commendationem Nostrae propterea factam Maiestati, tum vero attentis et consideratis Fidelitate et fidelibus servitiis Martini Marci Patruban, oppidi nostri in Transylvania Elisabethopolitani Senatoris, quae idem Nobis, Augustaeque Domui Nostrae cum alias pro temporum et occasionum varietate, qua negotiationi cum emolumento vectigalium nostrorum insistendo, qua ad publicas necessitates, pro statu et facultate sua concurrento, tum signanter in modernis gravioribus circumstantiis ad aerarii Nostri rationes certam aeris parati summam exhibuisse, et impendisse perhibetur, et qualia ipsum imo et maiora deinceps quoque exhibiturum et impensurum Benigne confidimus, eundem

Martinum Marcum Patruban et coniugem eius Margaretham Verzár, ac filios Lucam, coniugemque huius Catharinam Issekutz, et filios Iosephum, Gregorium ac Martinum, filiasque Mariam et Annam; item Stephanum apud Cancellariam Nostram Regiam Transylvanico-Aulicam in quintum annum Accessistam ab industria, capacitate, studioque benemerendi commendatum, nec non Antonium, Romae in Collegio Urbano de Propaganda Fide in praesens Alumnum et Martinum, filiasque Mariam et Annam, iam natos et in posterum divina Benedictione e legitimo thoro nascituros Liberos, eorumque Haeredes et Posteros utriusque sexus universos de supremæ Potestatis Nostræ Regiæ et Principalis plenitudine, Gratiæque speciali e statu et conditione ignobili clementer eximendo, in coetum et numerum verorum ac indubitatorum antelati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariæ, aliorumque Regnorum, Ditionum ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobilium duximus adnumerandos, cooptandos et adscribendos, annuentes et ex certa scientia Nostra, animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus omnibus iis Gratiis, Honoribus, Privilegiis, Prærogativis, Immunitatibusque, quibus caeteri veri et indubitati dicti Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariæ aliorumque Regnorum, Ditionum ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobiles natura, Iure et ab antiquo utuntur, fruuntur et gaudent, uti, frui et gaudere possint ac valeant, Haeredesque et Posteriores eorum utriusque sexus universi valeant atque possint. In cuius quidem Nostræ erga eundem Martinum Marcum Patruban, præfatosque ipsius declaratae Benignitatis signum, veraeque et perfectæ Nobilitatis testimonium hæc Arma seu Nobilitatis Insignia: Scutum scilicet militare erectum coelestini coloris, cui superinductus est Balteus dextro-diagonalis argenteus, inscriptis tribus ordine volantibus alaudis, naturaliter effigiatis, comitatus ad dextram seu inferiorem scuti partem Græce pariter naturalis coloris su-

per solo prasino pedum sinistro consistente, dextro vero in signum vigilantiae prehensum unguiculis lapidem in altum tenente et rostro ectypon salutis humanae aureum gestante; ad sinistram seu superiorem scuti partem autem quatuor nummis Byzantinis in rhombi formam locatis. Scuto superincumbit Galea tornearia clathrata, seu

Patrubán es. czimere.

aperta, situ pro more obliquo Nobilibus propria, Regio diademate duas explicatas alas caeruleas, quarum singulae duo nummi scutarii impressi visuntur, proferente ornata, Laciniis dextrorsum aureis et caeruleis, sinistrorsum vero argenteis et pariter caeruleis, a cono Galeae in scuti latera decore fluitantibus, prout haec omnia in capite seu principio Praesentium Litterarum Nostrarum docta manu et arte pictoris, genuinisque suis coloribus adumbrata et expressa lucidius ob oculos intuentium posita cernuntur, eidem, Martino Marco Patruban, praefatisque eius Gratiose danda duximus et concedenda, decernentes et ex certa scientia Nostra animoque deliberato concedentes, ut ipsi a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus eadem Arma seu Nobilitatis Insignia more aliorum verorum ac indubitatorum memorati Principatus Nostri Transylvaniae Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobilium sub iisdem Iuribus, Privilegiis, Praerogativis, Immunitatibusque, quibus caeteri veri et indubitati praefati Principatus Nostri Transylvaniae, Partiumque eidem incorporatarum, nec non Regni Nostri Hungariae, aliorumque Regnorum, Ditionum ac Provinciarum Nostrarum Haereditariarum Nobiles natura, Iure et ab antiquo utuntur, fruuntur et gaudent, ubique in Proeliis, Certaminibus, Pugnis, Hastiludiis, Torneamentis, Duellis Monomachiis ac aliis quibusvis Exercitiis militaribus et Nobilitaribus, nec non sigillis, velis, cortinis, auleis, annulis, vexillis,

Clypeis, Tentoriis, Domibus et Sepulchris, generaliter vero in quarumlibet Rerum et Expeditionum generibus, sub merae, verae, sincerae et indubitatae Nobilitatis titulo, quo eos ab omnibus cuiuscunque Status, Conditionis, Honoris, Dignitatis et Praeeminentiae Hominibus insignitos et ornatos dici, nominari, haberi et reputari volumus, mandamusque ferre et gestare, ac iis in aevum uti, frui et gaudere possint ac valeant, Haeredesque et Posteriores eorumdem utriusque sexus universi valeant atque possint, immo nobilitamus, damus et conferimus Harum Nostrarum maioris et authentici sigilli Nostri impendentis munimine roboratarum vigore et testimonio Litterarum mediante. Datum in civitate nostra Vienna Austriae, die duodecima Mensis Decembris, Anno Domini Millesimo Septingentesimo Quinquagesimo Octavo, Regnorum vero Nostrorum Decimo Nono.

Maria Theresia m. pr. Gabriel Comes de Bethlen m. pr.
Adalbertus Somlyai de Csik-Somlyó m. pr.¹⁾

A nemes Patrubán család czímere tehát a következő: A jobb és egymás után repülő három pacsirtával megrakott ezüst harántgerenda által két részre osztott kék czímerpajzs jobb alsó felében zöld talajon bal lábán álló, jobbra fordult, természetes színű daru csőrében arany keresztet, felemelt jobb lábának karmaival pedig követ tart: a pajzs bal felső felében négy (1, 2, 1) kelet-római arany érem diszlik. Sisakdisz: két nyílt, két-két egymás fölött álló arany éremmel megrakott, kék szárny. Foszladékok: jobbról kék-arany, balról kék-ezüst.²⁾

¹⁾ Az erzsébetvárosi Patrubán család birtokában levő hiteles másolatból.

²⁾ Nagy I., ki a czímeradományozás évét tévesen teszi 1759-re és a jobb ezüst harántgerendában előforduló három pacsirtát »vadgalamb vagy vércsés«-nek nézi, i. m. IX. köt. 156. l., nem különben Siebmacher I. i. m. IV. köt. 485. l. szintén foglalkozoznak a Patrubán családdal és közlik czímerét, mely, minthogy egyik czímerképében a család román eredetű nevére (románul patru = négy, banu = érem, pénz; tehát Patrubán = négy pénz) is vonatkozással van, az u. n. »beszélő czímerek« egyike.

Kállay Béni, Örményország kormányzója.

Pár nappal ezelőtt merült föl az európai sajtóban az a hír, hogy a Török-Örményország jövődöbeli kormányzójául Kállay Béni közös pénzügyminisztert szemeltek volna ki. Ez a hír nem egészen új, amennyiben az eszme, hogy a Török-Arméniát európai kormányzó alá helyezték és a kormányzói méltóságra Kállayt nevezzék ki, az idén májusban merült föl egy igen tekintélyes és elterjedt amerikai havi folyóiratban, amely *The Arena* cím alatt Bostonban, az Egyesül-Államok szellemi életének egyik legelőkelőbb középpontjában jelenik meg.

Ez a folyóirat cikket közölt a kurdok és általában a mozlimok vérengzéseiről Armeniában és ama vilajetek állapotáról, a melyek mint az egykori Örményország maradványai még a török birodalomhoz tartoznak és sürgetően követeli, hogy az országrész élére európai kormányzó álltassék. Ezeknek előre bocsátása után átadjuk a szót a cikkírónak.

»Ki fogja elvállalni ez ország regenerálásának herkulési föladatát? Van egy ember Európában, a kít a sors egyenesen erre a célra látszott teremteni és ha ő elvállalja Örményország kormányzói állását, akkor másra gondolni nem lehet. Ez az ember Kállay Béni, Bosznia és a Hercegovina magyar kormányzója. Éppen most fejezett be olyan föladatot, a milyen Armeniában vár reá — ujjaalkotott egy elpusztult országot, a melynek lakossága egymással ellenségeskedésben élő keresztényekből és mohamedánokból áll és a föladatot oly sikerrel oldotta meg, hogy kormányzata az újabb kor valóságos csodája. Az ember szíve örül, ha olvassa Blowitz leírását a *Nineteenth Century*-ben és hálát érez Blowitz iránt, a miért megismertette velünk Kállay jelszavát: A föladatot, a melyre vállalkoztam, nem csak önfeláldozással, hanem kedvvel és lelkeséggel kell teljesíteni. Boszniában és Hercegovinában, a melyek 1878 előtt általános rablás színhelyei és csaknem hozzáférhetetlenek voltak, most oly biztonság uralkodik, mint Európa bármelyik részében. A vasutak, távirók, hidak, szállodák és a nagyszámú iskolák mind az ország jövedelmeiből épültek, a melyek ma körülbelül annyira rugnak, mint Svájc jövedelmeinek egy harmadrésze. És hogyan tűrik a mohamedánok ezt az új kormányt? Csaknem tündérmesének hangzik, ha azt halljuk, hogy egyike azoknak a mohamedán vezéreknek, a kik 1878-ban a legkétségbeesettebb ellenállást fejtették ki az osztrák-magyar hadsereg ellen, jelenleg Szerajevó polgármestere. De a csodálkozásunk megszűnik, a mikor megtudjuk, hogy a kormány a keresztény és a mohamedán vallásra egyaránt kiterjeszti pártfogását és anyagi támogatását. A finom tapintat és lelkiismeretes gyöngédség, a melyet Kállay a vallási érzékenység irányában tanusított, biz-

tosítékul szolgál arra, hogy nem támadnának surlódások közte és a szultán közt.

Attól nem kell félni, hogy Örményországot demokratizálná: mint a tettek embere, ő is autokrata, a ki a gondjaira bizott tartományokban csaknem korlátlan hatalmat gyakorol; de autokrata a Nagy Frigyes fajtájából, a ki azt mondta magáról: É n v a g y o k a z a z á l l a m e l s ő s z o l g á j a. Bosznia ujjáalkotása persze szünet nélküli nehéz munkát igényelt Kállay és dolgozótársai részéről. Bámulatos munkaképesség fog igényeltetni attól is, a ki Arméniát újjá akarja alkotni. Már most képzelje el valaki, hogy ez a szent feladat egy elhízott basára bíztnék, a kinek ez a jelszava: J a v a s d o s z l á r ! (Lassan, barátim!) Tessék elképzelni, hogy ilyen ember »ne csak önfeláldozással, hanem kedvvel és lelkesedéssel is« dolgozzék.

Kállay, m a g y a r l é t e r e különösen alkalmas arra, hogy a törökökre és főleg a szultánra békitőleg hasson, mert a magyarok Európában a törökök legközelebbi rokonai és jóformán egyetlen barátai — és azt mind a két nemzet igen jól tudja. Az önérdék, valamint a hála azért a pártfogásért, melyben a szultán Kossuthot és a többi magyar politikai menekültet 1849-ben részesítette, Törökország iránt barátságos érzelmeket táplál a magyarokban, akik gyakran ki is jelentették, hogy ha módjukban lesz megakadályozni, a törököket nem fogják kiűzni Európából. Kállay Béni kinevezése Örményország kormányzójává még közelebb hozná egymáshoz e két nemzetet és miután mindegyik rá van szorulva a másik barátságára, ez a kinevezés alkalmat nyújthatna kölcsönös jó szolgálatokra, a melyek idővel fontos eredményeket idézhetnének elő. Törökország, Armenia példája által ösztönöztetve, végre talán vállalkoznék a saját reformálásának művére és pompás birtokai segélyforrásainak fejlesztésére is. Ha ezt megtenné, multhatlanul visszahódítaná egykori pozícióját, a melyben megvédelmezhetné magát akármilyen ellenség ellen és nem volna kénytelen idegen parancsszóra hallgatni. Persze, ez csak az esetben lehetséges, ha annyira civilizálódik, hogy idegen diktátumra nem lesz többé szüksége.

Magyarország is be fogja látni, hogy helyesen cselekedett, a mikor legjobb fiait egyikét elbocsátotta a távolba. A magyarok 1896-ban az országuk megalapításának ezredik évfordulóját fogják ünnepelni. Bármit tegyenek, szomorú látvány lesz az a néhány milliárdnyi magyarság, elszigetelten annyi gonosz ellenség közepette, jó barátok nélkül a közelükben, Lengyelország kivételével, a mely maga is lánczba van verve. Mennyi ideig lesznek képesek még szítani a hazafiság lángját, ha ez ily csekély táplálékot kap? De ha a beteg ember, a Boszporus mellett, a magyar orvos segélyével visszanyerné az egészségét, akkor Magyarország megbízható jó baráttra tenne szert, a ki új életre ébredését a kardja markolatával pecsételné meg és Magyarország második millenniuma még dicsőségesebb lehetne az elsőnél.

Egy magyar ember Örményország kormányzó székén legkevesebbé sem ébreszthetné föl a többi nemzet féltékenységét. Németország kedvezően fogadná a megoldást, a mely legmeghittebb szövetségesének presztízsét növelné, egyebek közt az által is, hogy Ausztria-Magyarország kereskedelmi forgalma Örményországgal nagy mérvben fokozódnék. Éppen így áll a dolog Olaszországgal is. Franciaország támogatására szintén lehetne számítani, mert a francziák mindenkor igyekeztek megnyerni a magyarok jóindulatát, s ezenkívül minden időben az emberiség előharcosai voltak. Oroszország örülne, ha megszabadulna a saját kára nélkül az 1878-ban elvállalt felelősségtől és attól a szemrehányástól, hogy a kötelességét nem teljesítette. Örményország pacifikálása tényleg megfosztaná Oroszországot az egyetlen ürügytől a Törökország belügyeibe való avatkozásra; de ha Oroszország csakugyan tervezné Örményország bekebelezését, ezt az utóbbi tíz év alatt bármikor megtehetette volna. Miklós czár és két utóda gyakran mondta: A mi birodalmunk elég nagy, nem akarjuk nagyobbítani, hanem fejleszteni akarjuk azt, a mivel bírunk. Ha az ilyen kijelentés hitelt érdemel, a mikor amerikai ember ajkáról hangzik, miért vonnók kétségbe az őszinteségét, a mikor orosz mondja?

Kétséges, vajjon Kállay Béné hajlandó volna-e odahagyni kedvenc művét Boszniában és Herzegovinában, vagy Ausztria és Magyarország nélkülözhetnék-e Kállay szolgálatait. Pedig az Örményországban kínálkozó feladat nagy kísértés lehetne a legfényesebb lángelmére nézve is. Boszniának és Herzegovinának aligha volt történelme és minden valószínűség szerint nem is lesz, mert távol esik a világ országútjától. Örményország ellenben már a történelem hajnalkorában is fontos tényező volt Egyiptommal és Babilonnal egyidejűleg. Mennyi tömérdek kincs lehet még elrejtve a hegyek közt mű- és történelmi emlékek alakjában! És mily jövő várhat erre a tehetséges fajra, ha alkalma nyílik az ereje és képességei kifejlesztésére! Az emberi haladás mily nagymérvű előmozdítását lehet várni ettől a néptől, a melynek értelmességét még a legpusztítóbb zsarnokság sem bírta elnyomni! A szegény bosnyákok halála kétségkívül drága kincs Kállay Benire és nemes neje nézve, a ki a munkásságát vele megosztja; de ez a hála nem csökkenne, ha a mű ezental más, megbízható kézbe menne át. Szerajevóban a Kállay házaspár utóvégre is csak egy fulkében áll, Erzerumban talpazaton állna. Megerősíteni a kereskedelem e stratégiai pontját, a hol kettő a leghíresebb történelmi utak közül egymást átvágja; kezelni azt a varázspálczát, a mely a kereskedelmet felébreszteni százados álmából; látni a béke és megelégedés mosolyának megjelenését e megkínzott és elgyötört nemzet arczán; a Kállay nevet odairni a boldogság és haladás korszakának az élére, bevésni egy nagy történelmi nemzet szívébe, mint az ujjaalkotó nevet: — milyen kilátás lehetne ennél kecsgetőbb?

De ha Kállay Béni nem vállalkozhatnék erre a feladatra, ajánljon őt egyént az alája rendelt hivatalnokok közül, olyanokat, a kik az ő kibékítő és újjáalkotó iskolájában nevelkedtek és ez őt ember közül válaszsza ki a szultán Örményország kormányzóját!

Az amerikai folyóirat szerkesztője Kállay Béninek Örményország kormányzójául leendő kinevezésére vonatkozó tervét megküldte megfontolás és esetleges hozzájárulás végett az észak-amerikai Egyesült-Államok összes egyházi hatóságainak. E sajtószerű plebiscitum eredménye a terv egyhangú helyeslése volt.

Mit szólna maga Kállay hozzá, ha az a hivatalos alakban, tehát a berlini szerződést aláírt hatalmak megegyezésével terjesztetnék eléje, nem tudjuk, de részünkről — jegyzi meg a Pesti Napló, a honnan ezt a közlést átveszszük — minden körülmények közt aláírjuk, a mit e felől laptársunk, a bécsi Presse mondott: »Nem hiszszük, hogy Kállay a bécsi Johannesgasseban levő palotát föl cserélné az erzerumi konakkal, de azt egész bizonyosan tudjuk, hogy mi — minden felebaráti szeretetünk mellett a törökországi keresztények iránt — ezt az embert oda nem adjuk.«

Kisebb közlemények.

Ünnepélyes vacsora dr. Molnár A. tiszteletére. Szeretett országgyűlési képviselőnk: dr. Molnár Antal, ki szünidejének legnagyobb részét körünkben töltötte, aug. 28-án távozott el e falak közül. Választói közül a távozás előestéjén mintegy százan gyűltek össze a városi vígadó nagy termébe — közös vacsorára. A csinosan felterített asztalok mellett vidékről jött alakokat is láttunk (Gajzágó Tivadar járásbíró Vizakna, Tüzes Karácsony közjegyző és Bodor Bertalan birtokos Deés). Izletes étkeket hoztak. Az első felköszöntőt Gajzágó Ferencz táblabíró mondotta dr. Molnárért; utána derék országgyűlési képviselőnk szólott. Poharat üritettek még Szongott Kristóf, Bartalis Miklós, ifj. Bodor Bertalan, Esztegár Gergely, Esztegár László, Tüzes Karácsony, Duha Antal stb. Szólott a zene. Az idő gyorsan telt. A kedélyes társaság éjfélután 2 óraker kísérte haza derék képviselőnk, ki azon tudattal távozott el e tisztes körből, hogy választói tisztelete, szeretete, ragaszkodása iránta — változatlan.

Örmény lakodalmi jelenet a kiállításon. Legújabb hírlapi közlés szerint az örmény néptypus sem marad képviseletlenül az szeredéves kiállítás ethnographiai részében! Mint írják, a kiállítás épülőfélben levő »falú«-jában, minden héten egy-egy nagyobb szabású népünnep fog rendeztetni. Az első ilyen ünnep lesz: a kún

lakodalom, azután a szerbek körmenete, melyet az örmény nászünnepély követne; erre következnenek: a román egyházi ünnep, a szász menyekző, a hegyalja-vidéki népszüreti jelenetek, s több effélék. A kiviteli módozatok és a részletek tekintetében még nincsenek közelebbi értesüléseink; de a bennünket érdeklő programm-tervezeteket továbbra is figyelemmel fogjuk kísélni.

Gróf Zichy Jenő expedíciója. Derbent volt az utolsó megállóhelye Dagesztánban a gróf Zichy Jenő ázsiai expedíciójának. Félnapig időztek ott. Derbent neve szóról-szóra lefordítva, a kaduk kapuját jelenti, miután mindenkor Dagesztánnak kulcsa volt, melynek bírásáért hunnok, perzsék, örmények és oroszok küzdöttek. Derbentből az expedíció Tifliszbe ment, a hol a Kaukázusnak több alapos ismerőjével volt alkalma érintkezhetni, köztük Alikánovval és Lazerevvel. — Nikolaj Mihajlovics nagyherceg nagyon érdeklődött az expedíció kutatásai iránt, és mikor megtudta, hogy gróf Zichy Jenő az ezredéves kiállításán külön pavilonban mutatja be a gyűjtött tárgyakat, megígérte, hogy ő is küld egy magyar kardot és egy tört. Az expedíció eltér attól a tervétől, hogy az örmény »katholikosz« székelyét meglátogassa, miután akad egy európai nyelveket beszélő örmény pap, a ki az örmény forrásokból le fogja fordítani a nemzetünkre vonatkozó adatokat.

A katholikosz útja. A folyó év elején Krimián Hájríg nagyobb útra kelt. Megállott Georgia volt fővárosában: Mécshethben. Elment e helység történelmi nevezetességű templomába, mit az örmények és georgiaiak egészen megtöltöttek. Megcsókolta az oltárt: imádkozott, azután így szólott a néphez: Ez a régi templom új emlékeket ébreszt bennem. — A mi boldog emlékü történetírónkat: Chorenei Mózeszt olvasva, midőn megtudtam, hogy Ripszima szűz társnői közül való volt szent Nune, ki a kereszténység hirdetése végett Örményországból Georgiába menván, e hegycsúcson, hol bálványtemplom állott, egy fakeresztet állított fel. »Oh Istenem, vajjon méltó leszek-e én személyesen e szent helyet meglátogatni« így szóltam. És hála Istennek, ma ezen fogadásomat teljesíthettem. A történelemből tudjuk, hogy itt e helyen, hol ma falú terül, régen népes nagy város állott; de azért ti boldogok v gytok, hogy ilyen történelmi emlékekkel teljes örökség birtokában vagytok; őrizzétek meg ezt az örökséget: ezt az egyházat. Midőn e helyütt szemem a georgiai királyok sírjait nézi, eszembe jutnak Örményország azon egyházai, hol az örmény királyok vannak eltemetve. Nekünk is sok ilyen szent emlékünk van Örményországban. Megáldalak titeket Georgia áldott népe és boldogságot kívánok nektek. Ti is kívánjatok nekem egészséget és szerencsés utat . . .

Egy angol Örményországról. A Manchester közelében fekvő Stockport városban, mely 60000 lelket számlál, folyó év febr.

12-én metinget tartottak az »örmény kérdés«-ért. Maga a polgár-nagy Robinson elnökölt. Az első szónok A. Symonds volt, ki a többek közt ezeket mondotta: »Az örménység a világ egyik leg-régibb nemzete és a legrégibb idő óta azon országban lakott, melynek történelmi nagy jelentősége van. Itt éltek — a szent írás tanúsága szerint — a mi első szüleink, itt állott meg a vízözön után a bárka és itt cred a két nagy folyó: az Eufrat és Tigris. Örményország a földgolyó egyik legtermékenyebb országa és Kis Ázsia küzdtere volt. Az örmények mindig híven megtartották nemzetiségüket és vallásukat; ha nem találánk egyéb okot, ez is elég arra, hogy rokonszenvünket megérdemeljék. Az örmények úgy ismeretesek, mint a világ egyik legszorgalmasabb népe, mely hön szereti hazáját. . .

Irodalom és művészet.

Örmény hitregetan. Minász Dseráz, a londoni egyetemen a keleti nyelvek tanára. L' Arménie című lapjának »Folklore Asiatique« rovatában »Notes sur la Mythologie armenienne« cím alatt igen érdekes örmény hitregetant közölt.

Két német munka. 1) A »Deutsche Litteratur-Zeitung« egyik számában az örmény ajkú Árdzruni András egyetemi tanár ismertetést közölt Serer Ferencz következő munkájáról: »Die Mechitharisten in Wien mit einer kurzen Skizze über armenische Sprache und Litteratur.« 2) »Die armenische Kirche in ihren Beziehungen zur byzantinischen von IV. bis zum XIII. Jahrhundert. Von dr. Arsag Der-Mikaelian. Leipzig, Gustav Fock. 1892; ára 3 frank.

Közgazdasági élet.

Bánya- és gyáripari részvénytársaság. Lukács Béla, a volt kereskedelmi miniszter elnöke alatt egy részvénytársaság alakult Budapesten; melynek célját a z a l a t h n a i bányaművek teljes üzemű kiaknázása s ezzel kapcsolatosan a termelendő kén-kovand egy részének előnyös értékesítése végett Aradon és Brassóban egy-egy kénsav- és műtrágyagyár létesítése képezi. Az új iparrészvénytársaság igazgatóságának elnökévé: Lukács Béla választott meg; s két gyár létesítésének előmunkálatai annyira előhaladtak, hogy a jövő évre már üzembe vehetők lesznek.

Lázár generális hagyatéka. A nagybecskereki törvényszék előtt — mondja a »Magyarország« — a napokban nyert elsőfokú elintéztést egy millióra menő hagyatéki per. Fokozza a per érdekességét, hogy gyermekek támasztották atyjuk ellen, a kit az első bírósági ítélet arra kötelez, hogy egy huszonhatezer holdas birtok, az cskai uradalom feléről, mintegy három millió értékről gyermekei javára lemondjon. A per anyaga következő:

Ecskai Lázár Zsigmond cs. és kir. tábornok, a ki 1870 máj. 17-én halt meg, 1868 nov. 23-án kelt végrendeletének második pontjában akként intézkedett, hogy huszonhatezer holdnyi ingatlanai, továbbá ingói a menyjével nejjével szül. gyoroki Edelspacher Victorinnal való házasságából fiugyermeknek is születnének, elsőszülött, ennek esetleges halála után másodsülött fiára, ennek elhunya esetén pedig leányára Marienné-ra szálljanak, ugy azonban, hogy ha leányának leszármazói ne lennének, a hagyatékné, szül. Edelspacher Victorinna hárujon, Lázár generális a mikor 1870-ben meghalt, csak Marienne nevű leánya maradt, a ki később gróf Harnoncour Felix neje lett, a kitől Felix, Mária, Anna, Lujza és Alicze nevű gyermekei születtek. Harnoncour szül. Lázár Mária grófné anyjával özv. Lázár Zsigmondné szül. gyoroki Edelspacher Victorinnal, a ki időközben herczeg Thurn-Taxis Eggonak lett a felesége, 1887 decz. 28-án akként szerződött, hogy 500.000 frt lefizetése mellett anyja, a ki eladdig a Lázár generális, egész hagyatékának haszonélvezetében volt, köteles neki az egész hagyatékot átadni. Ez meg is történt, még pedig oly módon, hogy az eziránt létrejött szerződésben, atyja, néhai Lázár Zsigmond fentemlített végrendeletét, a mely őt hitbizományi helyettesítés létesítésével a hagyaték iránt való végrendelkezéstől leszármazók létében eltiltotta, magára nézve teljes tartalmával kötelezőnek ismerte el. Ugyancsak a többször idézett végrendelet alapján tehát elismerése mellett vette is át Harnoncour, szüj. Lázár Mária grófné az apai hagyatékot. — Daczára eme végrendelet elismerésének és daczára annak, hogy férjével való házasságából három gyermek származott, tehát nem maradt ivadék nélkül, Mária grófné 1892-ben akként végrendekezett, hogy Lázár generálisról reá maradt vagyonát fele részben férjére, gróf Harnoncour Felixre, másik fele részben három gyermekére hagyta, a mely végrendekezése által ellene cselekedett a Lázár generális végrendelete ama pontjának, a mely Mária grófnét azon esetre, ha leszármazói volnának, a végrendeletek tekintetében leköti illetve ettől eltiltja. Mária grófné végrendekezése után egy évre, 1893-ban meghalt, végrendelete értelmében tehát a menyjében az előzmények után érvényben marad, a Lázárfele hagyatékné fele gróf Harnoncour Felixnek, másik fele három gyermekének maradt volna. Jarmatzky Sándor dr. nagybecskereki ügyvéd, a kit torontálmegyei árvaszék a kiskorua gondnokául rendelt ki, perrel támadta meg Mária grófné végrendeletét. A nagybecskereki törvényszék ítéletileg érvénytelennek mondta ki ezt a testamentumot és az egész hagyatékot a három kiskorua ítélte oda.

Mi újság az örmény világban?

Kálnoky és az örmény kérdés. A Neue Freie Presse egyik tudósítója beszélgetést folytatott egy aktiv államférfiával, ki a bécsi diplomácia körében előkelő állást foglal el, — s a ki egye-

bek közt azon kijelentést tette, hogy Goluchovszky-tól sokkal többet vár a keleti kérdésben, mint Kálnoky-tól, a kinek mulasztása volt, hogy az örmény ügyben a hármasszövetség nem helyezkedett Angolország álláspontjára. Anglia volt miniszterelnöke: Roseberry lord ugyanis az örmény kérdésben frigyestársnak szölitotta fel Kálnokyt, de ez visszautasította ajánlatát; miután szerinte az örmény kérdés Ausztria-Magyarországnak csak másodsorban való érdeke. Miután Törökországgal szemben Ausztria-Magyarország állapítja meg a hármasszövetség politikáját, ennél fogva Német- és Olaszország csatlakoztak Kálnoky véleményéhez!

Politikai kombinációk. A bécsi »Fremdenblatt, mely a külügyministerium közlönyének tekintetik, az angol kormányválság fölött elmélkedvén, vezércikkében a lelépett miniszerelnökről; Roseberry lordról azt írja, hogy az örmény kérdésben az ő kabinetének kormányzása alatt határozottabban lépett föl Anglia, mint bármely más európai hatalom. Tekintettel Beaconsfieldnek, Törökországgal annak idején megkötött egyezményére, azon nézetének is kifejezést ad az idézett bécsi lap, miszerint a konzervatívok (toryk) és a liberálisok (wighek) egyetértének az iránt, hogy Törökországban reformokra szükség van.

Örmények és macedonok. Bulgáriából a török határ felé irányuló mozgósítások tervét jelentik. A bolgár fővárosban, Szófiában, számitanak azon eventualitással, hogy a porta már csak azért is, hogy az örmény kérdést háttérbe szorítsa, következményeiben súlyossá válható lépésekre ragadtathatná el magát Bulgáriával szemben. A szofiai kormány kijelentette, hogy a török határsértések ellen egész katonai erejével fog védekezni.

A Boszporusz mellől. Konstantinápolyból, örmény-ellenes körökből eredő jelentés szerint Said pasa (az új török nagyvezér) reform-tervezetet nyújtott át a szultánnak, mely állítólag a nagyhatalmak akcióját lenne hivatva megakasztani. A javaslat szerint a szultán egy legfelsőbb rendeletet (fermánt) fogna kibocsátani, mely az egész lakosságnak, tehát a mohamedánoknak épp úgy, mint a keresztényeknek reformokat ígér. Oroszország indítványozni fogja, hogy a török kormánynak időt kell engedni, hogy a szultán jóakarató szándékait megvalósíthassa. Franciaország kétségkívül csatlakozni fogna ezen indítványhoz; s így Anglia, ha tovább is sürgetné a reformok azonnali keresztülvitelét, elszigetelten maradna.

A parlamentárizmus hazájából. Lord Roseberry, a volt angol kormányelnök beszédet tartott az »Albert-Hall«-han, s kijelentette, hogy reméli, miszerint abban a helyzetben lesz, hogy támogathatja az új (konzervatív) kormány külügyi politikáját; a melyre vonatkozólag az elvi állandóságot fogja hangsúlyozni. A volt miniszterelnök továbbá azon reményének adott kifejezést,

hogy az új kormány nem fog letérni arról az útról, melyet eddig az örmény kérdésben követtek!

A szultán megkegyelmezési rendelete. Az elfogott örmények megkegyelmezésére és szabadon bocsátására vonatkozólag azt beszélük, hogy a szultán megkegyelmezési rendeletének végrehajtásában Dsemal bey főügyész és Husny bey a rendőrmínisterium titkára megjelentek a fegyházban, hol az elfogott örményeket zárkáikból kihozatván előtűk hosszabb beszédet tartottak. A foglyoknak, kiknek száma 75 volt, hűséget és engedelmességet kellett esküdniök, háromszor kellett éltetniök a szultánt, csak azután bocsátották őket szabadon. A vidéki városokba távirati úton ment el a megkegyelmezési rendelet; mindenütt az említett eljárást követték.

Amnestia. A tavali és idei politikai üzelmek alkalmával elfogott örményeknek adott amnestia 700 embernél többre terjed ki s mindenütt jó benyomást tett. Az amnestiát a porta okos politikai tényének tartják. Azt is mondják hogy igen alkalmas arra, hogy különösen Anglia közvéleményét és sajtóját megnyugtassa és az angol kormányt arra bírja, hogy mérsékelt magatartást tanusítson.

Kállay miniszter — »Armenia alkirálya.« A londoni »Reuter ügynökség«, egyelőre fentartás mellett, közelebbről igen fontos jelentést hozott, mely szerint az angol-örmény egyesület arról értesült, hogy a konstantinápolyi brit nagykövet Salisbury marquis ministerelnöktől megbízást kapott, hogy követelje mindazon örmény politikai foglyok feltétlen szabadonbocsátását, a kik nem a rendes bíróságok által ítéltettek el. Az előbb említett egyesületnek továbbá azt jelentették, hogy Angolország biztosította a berlini egyezményt aláírt úgynevezett »signatarius« hatalmak közreműködését azon célra, hogy együttes jegyzék intéztessék a portához, melyben egyszerűen kijelentetnék, hogy minekutána Törökország nem képes a keresztény alattvalókat megoltalmazni, a hatalmak elhatározták, hogy alkirály hatáskörével azonnal egy európai főbiztost neveznek ki, a kinek feladata lesz, hogy az ázsiai tartományokat a szultán nevében kormányozza. A kinevezendő európai főbiztos kizárólag a hatalmak ellenőrzési tanácsának (melynek székhelye Konstantinápoly lesz), tartoznék felelőséggel. A »Vössige Zeitung« már azt is nyilvánosságra hozza, miszerint Kállay közös pénzügyminiszter van kiszemelve a tervezett örmény kormányzói állásra! — S ime, ötszázados elnyomatás után szemünk láttára emelkedik ki az örmény nemzet önállósága az idők folyamának titokzatos leple alól s mi meghatottan viszhangozzuk az egyházi dal epedő fohászait: Ov hájr Krikor, luszávoric. Lyér háj ázkisz mëchithárics!...

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.
